

УДК 377

Цехмістер Ярослав Володимирович – кандидат фізико-математичних наук, директор Українського медичного ліцею при Національному медичному університеті ім.О.О.Богомольця, м.Київ.

Проблеми інтеграції ліцею в структуру вищого закладу освіти

В цій публікації автор піднімає проблему інтеграції ліцею в структуру вищого закладу освіти. Особлива увага приділяється реорганізації середнього і вищого закладів освіти та створенню системи допрофесійної і вищої професійної підготовки як реальному кроку у розвитку системи неперервної професійної освіти. Це дозволить додержуватися гуманістичної парадигми освіти, яка на перше місце висуває потреби та інтереси особистості.

The author of this publication raises the problem of integration of liceum into the structure of the higher educational institution. Special attention is given to the reorganization of secondary and higher educational establishments and organization of the system of pre-professional and higher professional preparation as a real step in the development of system of permanent professional education. It will allow to follow the humanitarian paradigm of education which puts the needs and interests of a person on the first place.

Динамічні соціально-економічні зміни у суспільстві висувають жорсткі вимоги до професійної компетентності людини, її конкурентоспроможності на ринку праці, соціальної адаптації і професійної мобільності. Тому в сучасних умовах розвитку національної системи освіти найбільш перспективною є концепція неперервної професійної освіти, суть якої полягає у створенні необхідних умов для професійного навчання особистості протягом усього життя. Вперше "концепція неперервної освіти" була представлена на форумі ЮНЕСКО (1965) видатним теоретиком П.Ленграндом і викликала великий теоретичний і практичний інтерес [5, с. 134]. У запропонованій П.Ленгран-дом трактовці неперервної освіти втілена гуманістична ідея: у центр всіх освітніх перетворень висувається людина, якій необхідно створити умови для повного розкриття її здібностей протягом усього життя. Існує така думка, що поштовхом для створення теорії неперервної освіти і освітнього суспільства є глобальна концепція "єдності світу", згідно з якою усі структурні складові людської цивілізації взаємопов'язані і взаємозумовлені. При цьому людина є головною цінністю і точкою заломлення всіх процесів, які відбуваються у світі.

Смисл і ціль освіти, вважає І.А.Зязюн, – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою і іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови для розвитку-саморозвитку, виховання-самовиховання, навчання-самонавчання всіх і кожного. Під освітою розуміється процес входження людини в життя суспільства, в цілісний світ живої і неживої природи. Отже, система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя людини [4, с. 14].

Зазначимо, що основою для теоретичного, а потім практичного розвитку концепції неперервної освіти стало дослідження Р.Даве, який визначив 25 принципів неперервної освіти [5, с. 134, 135]: освіта протягом всього життя людини; розуміння освітньої системи як цілісної, яка включає дошкільне виховання, основну, послідовну, повторну, паралельну освіту, яка об'єднує, інтегрує всі рівні освіти і її форми; включення у систему просвіти, крім навчальних закладів і центрів допідготовки, формальних, неформальних і позайнституційних форм освіти; горизонтальна інтеграція: дім – сусіди –

місцева соціальна сфера – суспільство – світ праці – засоби масової інформації – рекреаційні, культурні, релігійні організації тощо; зв'язок між предметами, що вивчаються; зв'язок між різними аспектами розвитку людини (фізичний, моральний, інтелектуальний тощо) на окремих етапах життя; вертикальна інтеграція: зв'язок між окремими етапами освіти – дошкільною, шкільною, позашкільною; між різними рівнями і предметами всередині самих етапів; між різними соціальними ролями, які реалізуються людиною на окремих етапах життєвого шляху; між різними якість розвитку людини (якості, які проявляються у певному часі, такі як фізичний, моральний, інтелектуальний розвиток тощо); універсальність і демократичність освіти; можливість створення альтернативних структур для одержання освіти; узгодження загальної і професійної освіти; акцент на самоуправління; акцент на самоосвіту, самовиховання, самооцінку; індивідуалізація навчання; навчання в умовах різних поколінь (у сім'ї, суспільстві); розширення кругозору; інтердисциплінарність знань, їх якості; гнучкість і різноманітність змісту, засобів і методик, часу і місця навчання; динамічний підхід до знань – здатність до асиміляції нових досягнень науки; удосконалення вмінь вчитися; стимулювання мотивації до навчання; створення відповідних умов і атмосфери для навчання; реалізація творчого і інноваційного підходів; полегшення зміни соціальних ролей у різні періоди життя; пізнання і розвиток власної системи цінностей; підтримка і покращення якості індивідуального і колективного життя шляхом особистісного, соціального і професійного розвитку; розвиток суспільства, яке виховує і навчає; вчитися для того, щоб "бути" і "ставати" кимось; системність принципів для всього освітнього процесу.

Означені теоретичні положення були покладені в основу реформування національних систем освіти у світі (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Канада, країни "третього світу" і Східної Європи). Російські дослідники і практики відзначають, що в них ще відсутня загальнонаціональна концепція неперервної освіти, а є лише напрями розвитку. Вони вважають, що шлях до реформування системи освіти лежить через інноваційну практику [5, с. 135].

На наш погляд, інноваційна педагогічна практика дійсно може "підтримати" теоретичні дослідження у галузі неперервної освіти, особливо це стосується системи неперервної професійної освіти, актуальною проблемою якої залишається професійний добір учнівської молоді у вищі заклади освіти,

кваліфікована допомога, особливо талановитій її частині, у визначенні майбутньої професійної діяльності. Саме тому при провідних університетах в усіх країнах, як правило, створюються середні заклади освіти, у яких здійснюється довузівська підготовка (на наш погляд, її краще називати допрофесійною підготовкою учнівської молоді). І.А.Зязюн пише, що незалежно від різноманітності типів шкіл вони виконують три важливі суспільно-державні задачі [4, с. 17]:

- школа в державі намагається бути єдиним відтворенням цілісного досвіду народу, що сприяє забезпеченню дітям рівних стартових можливостей і контролю різниці у соціальному становищі дітей. У такій школі діти у вихідному розвитку рівні і виховуються мовою однієї культури;
- школа долає відчуженість людини від праці. Навчання – один з видів діяльності, який дозволяє прилучити молоде покоління до трудового життя. Школа має бути зорієнтованою на суспільство творців духовних і матеріальних цінностей і розумного споживання;
- школа передає учням цілісне знання, яке стоїть на фундаменті культури, і науки і дає особистості відповідальну свободу думки. Базові знання (гуманітарні, природничі, фізико-математичні різнобічні за змістом і за характером) дозволяють розвинути світогляд і національну самосвідомість, сприяють духовно-моральному становленню людини. Випускник школи оволодіває системою образів, символів і слів і сприяє підвищенню загального освітнього рівня населення, відродженню інтелектуального потенціалу держави.

Ми вважаємо, що інтеграція середнього і вищого закладів освіти, створення системи допрофесійної і вищої професійної підготовки є реальним кроком у розвитку системи неперервної професійної освіти. Цінним у такій інтеграції, на наш погляд, є те, що вищий заклад освіти включає ліцей у свою структуру, фінансує його, забезпечує його стабільний розвиток, особистісну орієнтацію освіти. Це означає, що найважливішим критерієм діяльності університету є розвиток особистості студента, в тому числі і ліцеїста, оскільки їх освітні запити задовольняються повною мірою. Таким чином, допрофесійна підготовка учнів стає дійсно невід'ємною складовою системи неперервної професійної освіти: допрофесійна (довузівська) (профільні класи, ліцеї, гімназії), вузівська (університет), післявузівська (аспірантура, докторантура, факультети підвищення кваліфікації) підготовки спеціалістів.

Розкриваючи основні аспекти і шляхи забезпечення наступності допрофесійної та

професійної підготовки Г.О.Балл і П.С.Перепелиця зазначають, що організуючи допрофесійну підготовку, слід дбати про забезпечення наступності між її послідовними етапами та між нею і власне професійною діяльністю. Така наступність має на меті сприяти формуванню:

- спрямованості особистості учня на самореалізацію у професійній праці певного психологічного типу, найбільш відповідного структурі здібностей цього учня;
- таких характеристик самосвідомості (зокрема, ціннісних орієнтацій), які б забезпечили конкретизацію прийнятих особистісно-духовних вартостей, її моральної та громадянської позиції в напрямку, найбільш відповідному особливостям обраної групи професій;
- такої системи стратегій поведінки і узагальнених способів дій, яка б найкраще допомогала оволодінню професіями обраного психологічного типу, вдосконаленню в них і успішній самореалізації за їх допомогою [3, с. 39].

Ми будемо виходити з того, що допрофесійна підготовка – це комплекс заходів з підготовки учнів до праці в системі диференційованого навчання, спрямованого на формування готовності особистості до професійного навчання в спеціальному закладі, на адаптацію до самої професійної діяльності [6, с. 137]. П.С.Перепелиця зазначає, що етап допрофесійної підготовки є виключно важливою ланкою до сучасної професії. На цьому етапі відбувається остаточне самовизначення учнем свого ставлення до діяльності і утвердження професійного інтересу, надбання спеціального досвіду, розвиток здібностей та їх корекція відповідно до вимог діяльності. В цей час підростаюча особистість стверджується професійно, цілеспрямовано готується до всього того, що необхідно саме для цієї діяльності, всебічно і повною мірою формує психологічну готовність до професії [3, с. 7]. Крім того, П.С.Перепелиця вважає, що допрофесійна підготовка великою мірою залежить від змісту і характеру професійної, а остання в сучасних умовах часто стає неможливою без ґрунтовної допрофесійної підготовки, бо це істотно збагачує і стимулює професійну підготовку. Проте проблема ролі допрофесійної підготовки в професійному становленні особистості та психологічних механізмів її взаємозв'язків з професійною підготовкою досліджена ще недостатньо [3, с. 8].

Разом з тим, Г.С.Костюк підкреслював, що важливе завдання школи полягає у тому, щоб сформувати у дітей психологічну готовність до праці, підготувати їх до свідомого вибору професії.

Успіх свідомого вибору професії залежить, як підкреслював Г.С.Костюк, не тільки від орієнтації в професіях, а й від знання самого себе, своїх трудових якостей, нахилів і здібностей. Через те важливо не тільки формувати в учнів у процесі навчання та праці морально-психологічні якості, а й вчити їх спостерігати, аналізувати самих себе, свої психічні властивості. Невміння спостерігати себе, свою діяльність і аналізувати ті риси, які в ній виявляються, призводить до того, що деякі підлітки, юнаки й дівчата, роблять помилки в своїх міркуваннях про те, до чого вони найбільш схильні, беруться за такі спеціальності, які менше відповідають їх можливостям, не працюють над собою, щоб усунути недоліки в своїй підготовці та своєму розвитку [7, с. 491].

Практика діяльності ліцеїв переконливо свідчить, що вже на другий рік навчання учні піднімаються до рівня вимог до абітурієнтів у відповідні навчальні заклади, а заняття з університетськими педагогами підвищує навчальну мотивацію учнів, їх цілеспрямованість у досягненні поставленої мети – навчання в університеті. Особливістю ліцеїв є те, що в них навчається, як правило, обдарована молодь. Аналізуючи практичну діяльність ліцеїв, можна дійти висновку, що перевагами цих закладів освіти є:

- альтернативні навчальні плани і програми;
- учителя і вихователі високої кваліфікації;
- залучення у навчально-виховний процес викладачів вищого закладу освіти;
- висока ступінь індивідуалізації навчання;
- прямий зв'язок з університетом в організації навчання і виховання;
- інтернатна система, яка передбачає цілодобове знаходження учнів у навчальному закладі, що сприяє розширенню навчальних програм на позаурочний час, створенню творчого середовища і розширенню виховних можливостей навчального закладу [2, с. 14].

Слід зазначити, що останнє не є специфічним для усіх ліцеїв (інтернатна форма навчання), але в усіх цих закладах освіти навчальні програми дійсно поширюються на позаурочний час, що сприяє створенню творчого середовища і розширенню виховних можливостей навчального закладу.

Крім того, дослідники означеної проблеми вважають, що необхідність створення таких ліцеїв зумовлена гуманними цілями, такими як:

- відхід від шкільної одноманітності;
- гуманізація освіти;

- підвищення якості освіти і її фундаменталізація;
- розвиток здібностей і обдарованостей учнівської молоді;
- підвищення рівня культури у молодіжному середовищі [2, с. 15].

Н.Ф.Григор'єв, А.В.Арсент'єва відзначають доцільність навчання у ліцях в групах, які налічують 10-20 осіб. Вони зазначають, що зміст навчальних курсів може деякою мірою повторювати шкільну програму, але навчальний матеріал слід об'єднувати у смислові блоки, що дозволяє значно прискорити повторення і інтегрувати знання учнів [2, с. 15]. Ми поділяємо думку цих авторів, що значної уваги потребує практична підготовка учнів – розв'язування задач, вирішення проблемних ситуацій, аналіз фактів і явищ тощо. Крім того, важливого значення для подальшої адаптації учнів у вищому закладі освіти набуває оволодіння навичками самостійної роботи з навчальним матеріалом, формування їх готовності до самоосвіти, розвиток творчих здатностей.

Для вирішення означених завдань необхідно таким чином підбирати і конструювати навчальний матеріал, щоб учень став активним учасником навчального процесу. І.А.Зязюн підкреслює, що важливим і складним завданням є переведення змісту освіти у внутрішній світ особистості. Для цього необхідно організувати психологічно обгрунтовану діяльність двох рівнозначних у відношеннях суб'єктів: учитель – учень, прагнучи актуалізувати формування в учнів внутрішньоособистісної мотивації при задоволенні їхніх сутнісних (існуючих і формованих) потреб [4, с. 15].

Підкреслимо, що специфічною для ліцеїв є така форма роботи, як консультація. Її переваги полягають у тому, що вона дає можливість ліквідувати індивідуальні прогалини у знаннях. Ця проблема набуває значної актуальності, оскільки учні відрізняються між собою не тільки вихідним рівнем знань, а й вимогами до навчальної діяльності.

Ми виділяємо такі вимоги до проведення консультацій:

- урахування побажань учнів при виборі теми консультації;
- проведення консультацій у малих групах (2-5 особи);
- складання орієнтовної тематики консультацій на основі тестування учнів і виявлення прогалин у їх знаннях і уміннях (як з предмету, так і загальних, необхідних для ефективного процесу навчання);

- діалогова форма взаємодії вчителя й учня під час консультації.

Методи навчання у ліцях мало чим відрізняються від тих, які традиційно використовуються у загальноосвітніх школах, але все ж таки вони більшою мірою спрямовані на активізацію діяльності учнів, стимулювання їх до творчої навчальної діяльності, розвиток комунікативних навичок. На наш погляд, головне у застосуванні різних методів навчання полягає у тому, щоб вони сприяли самореалізації і самоствердженню учня у навчально-виховному процесі, заохочували його до самоосвіти.

Ми вважаємо, що в умовах, коли допрофесійні заклади освіти певного профілю – ліцеї стали реаліями освітянської практики, значної уваги потребує вирішення проблеми стандартизації освіти в ліцях певного спрямування. Стандартизація допрофесійної освіти потребує урахування специфічних для кожного ліцею мети і завдань підготовки. На наш погляд, розробка стандарту допрофесійної підготовки для ліцеїв певного профілю дозволить:

- визначити базовий рівень, який забезпечує подальшу освіту у вищій школі і необхідний мінімальний рівень кваліфікації спеціаліста-професіонала, який може одержати випускник ліцею;
- підвищити якість допрофесійної підготовки шляхом розширення професійного профілю, універсалізації змісту освіти, впровадженням прогресивних технологій навчання;
- упорядкувати нормативно-правові аспекти допрофесійної підготовки, визначити її місце у системі неперервної професійної освіти;
- забезпечити валідність допрофесійної підготовки у межах України.

Гуманістична парадигма освіти на перше місце висуває потреби і інтереси особистості. Це потребує розробки ефективних засобів для діагностики інтересів і індивідуальних якостей особистості учня, дослідження психології механізмів професійного самовизначення людини. Змінюються сьогодні і акценти у суспільному і особистісному розумінні ролі праці. А.Александров підкреслює, що праця в умовах ринкових відносин стає засобом виживання, соціального самоствердження, творчого самовираження особистості [1, с. 12]. Разом з тим, підлітки мають ускладнення щодо визначення власних задатків і здібностей, які потребує конкретна професія і які б дозволили успішно просуватися у

конкретному виді професійної діяльності. Тому з'явилася необхідність у суттєвому розширенні знань про світ праці і використанні ефективних педагогічних засобів допомоги учням у професійному самовизначенні. Іншими словами, прийшов час широкої технологічної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл до професійного вибору. Необхідність вирішення означеної проблеми підсилюється тим, що сучасні виробничі технології, орієнтовані на випуск конкурентоспроможної

продукції, постійно удосконалюються, що потребує від сучасної молоді людини правильного вибору своєї професійної діяльності у відповідності до своїх здібностей, постійного самоудосконалення, готовності до зміни професійної діяльності, до навчання і самоосвіти. Означені якості у кожного школяра можуть і повинні бути сформовані в процесі допрофесійної підготовки, інтегрованої у структуру відповідного вищого закладу освіти.

Література

1. Александров А. Профессиональный выбор: смена акцентов // Образование и рынок. – 1998. – № 2. – С. 12-14.
2. Григорьев Н.Ф., Арсентьева А.В. Роль Чувашского университета в формировании региональной системы непрерывного образования // Школа духовности. – 2000. – № 1. – С. 12-18.
3. Допрофесійна підготовка учнівської молоді (психологічний аспект): Посібник для працівників освіти / За редакцією Г.О.Балла і П.С.Перепелиці. – К., 1995.
4. Зязюн І.А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А.Зязюна. – К.: Видавництво "Віпол", 2000. – 636 с.
5. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Ассоциация "Профессиональное образование", 1999. – 904 с.
6. Психологічний словник / За ред. В.І.Войтка. – К., 1982. – С. 137.
7. Психологія: Підручник для педагогічних вузів / За ред. Г.С.Костюка. – К.: Радянська школа, 1968. – 571 с.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2000